

În 1931 România — ca de altfel întreaga lume — se afla în plină criză economică. La putere era atunci un guvern condus de Nicolae Iorga (președintele Consiliului, ministrul Instrucțiunii publice și Cultelor, ad-interim la Interne) secundat de C.Argetoianu (ministrul de Finanțe și ad-interim la Afacerile străine).

Criza economică era resimțită în toate straturile societății. Salarii neplătite, curbe de sacrificiu, falimente. Pe acest fundal, ziaristul Miron Grindea inițiază o anchetă în paginile ziarului **Lupta** din noiembrie 1931, prestigioase personalități culturale fiind invitate să se pronunțe asupra implicațiilor crizei. „Este oare cu puțință o evadare din lumea economicului? — se întreabă M. Grindea. Se poate cumva, dacă nu trece la index, cel puțin așeza într-un cadru mai moderat constrîngerile financiare, obsesiile cifrelor, preocupările statistice? Lumea de pretutindeni pare a nu se hrăni de săptămîni și luni decît cu toxicul crizei.”

Înainte de a urmări cîteva fragmente din răspunsurile participanților la această anchetă din urmă cu 62 ani, să consemnăm faptul că în lista de salarii ale funcționarilor publici, publicată de același ziar **Lupta** la 31 octombrie 1931, primul ministru, patriarhul și mareșalii primeau 50.000 lei pe lună, miniștrii, primul președinte al Curții de Casație și al Curții de Conturi — 40.000 lei, subsecretarii de stat, mitropolii și generali de armată — 35.000 etc. Dar să vedem ce răspunsuri au venit în cadrul anchetei lansate de **Lupta** din noiembrie 1931.

C. Rădulescu-Motru : „Atmosfera de teroare economică și de obsesie financiară nu poate fi decît trecătoare. (...)

De aceea nu cred că asistăm la o importantă răsturnare de valpi sociale și spirituale. O crampă de stomah, fie chiar provenită din foame acută, nu dă spiritului aripi. Niciodată crizele economice n-au dat spiritului orizonturi noi. (...)

În haosul economic financiar de astăzi se vor prăbuși creațiile artistice și filosofice parazitare. Este poate singurul rezultat bun.

Pozițiunea unui gânditor sau artist în ceasul de față? Aceea pe care au avut-o adevărații gânditori și artiști în toate timpurile: să răspundă vocației lor. Destinul spiritului? Să facă pe viitor imposibile ceasuri ca acelea de față.”

GEORGE ENESCU : „Trăim, totuși, vremuri extraordinare de prefecere. Fără a ne gândi la finalități extremiste, trebuie să ne așteptăm la o nouă bază a organizației sociale. Se prăbușesc treptat instituții, se distrug credințe, se înlătură edificiile. Poate că omenirea se îndreaptă spre o colectivitate economică, poate că va realiza, o clipă, comunitatea socială.

Orice s-ar face însă, individul nu se va putea niciodată lipsi de necesitățile de izolare, de frământările și bucuriile sale, individuale. Se vor raționaliza poate, hrana, habitațiunea, procreiera, dar ceea ce nu se va putea niciodată modifica este permanenta nevoie a omului de a evada în mijlocul celui mai rebel tumult, în-

tr-o lume a lui proprie, de visare și reculegere. (...)

Nu mai că trebuie să aștepte cu răbdare și chibzuință trecerea acestor vremi nefaste care ne întunecă aspirațiile și cugetarea. Guvernămintele trebuie să se gîndească, în primul rînd, să dea lumii mijloacele de subzistență. Numai cu organismele liniștite fizicește se poate continua lupta pentru păstrarea și evaluarea patrimoniului cultural și artistic. (...)

Cultura va trăi. Prea e mare patrimoniul ce l-au acumulat atîtea secole de trudă și de credință, pentru a face dintr-o dată **tabula rasa** din tot ce am strîns și asimilat. Impasuri a mai avut umanitatea. Și le-a răzbit pe toate cu vitalitatea eroică. Nu-i va lipsi curajul nici de data aceasta. Trebuie să credem și vom învinge.”

TUDOR VIANU : „Fac un deserviciu îndoilei-nice acei cari seamănă neîncrederea în cultură,

1931. N-are nici o importanță arta...”

Din veacul ce se trece

sugerînd sentimentul relativității bunurilor culturale, soarta stingerii ori pieririi lor inevitabile. (...)

Alarma și confuzia de animale încolțite care este a atîtor contemporani de-ai noștri provine dintr-un strîmt egoism, pe care raza culturii e menită să-l respire.”

MARIUS BUNESCU : „Atmosfera de teroare economică și de obsesie financiară nu e creată de artiști și gînditori, al căror echilibru ar fi putut stăvili haosul de azi. De aceea pe ei nici nu-i atinge în aceeași măsură ca pe cetățenii puși pe pricopseală și arivism.

Artiștii și gînditorii au dat totdeauna mult și au primit puțin. Și vor face și de acum înainte la fel, neputîndu-i înăbuși nimic. Visul lor splendid poartă totdeauna pe aripi nădejdea, de bine.

Valorile culturale reale nu pot fi răsturnate ca acțiunile bancare la bursă, dar ele pot fi distruse. (...)

Procesul de creație artistică dăinuiește în virtutea unui comandament superior și nu e atînat de haosul planetar.

Asta nu înseamnă că gînditorii și artiștii pot crea flămînzii. Dar... teoriile trec, artile rămîn. (...)

Poziția unui gînditor sau artist în ceasul de față este munca. Artă nu se face cu vorbe la rîspîntii, iar artiștii sînt creatorii de bunuri adevărate și eterne.”

LIVIU REBREANU : „Deprimarea și deruta, criza în sfîrșit, durează neîntrerupt de la război încacere, ducînd poate spre o nouă pleznire a aderențelor. Sînt treisprezece ani de cînd omenirea nu-și poate găsi locul, nu se poate

liniști, nu se poate hotări pentru pace. Cred, așadar, că ne aflăm încă în stare de război. (...)

Înainte, la o populație de 7 milioane de locuitori, Vechiul Regat avea vreo 200 de scriitori. Astăzi, România Mare, cu o populație de 18 milioane de locuitori, are tot 200 de scriitori. Proporția este dezolantă. Ar trebui să fie cîteva mii. (...)

Cîțiva tineri talentați, cari continuă exercițiul noutății și originalității lor, nu se arată cu nici o operă de creație. Mi-e teamă că în fond sînt niște viitori ariviști. Fenomen indeobște cunoscut la noi.

Ne lipsesc curajurile sufletești reale. Nu avem o singură inteligentă care să aibă cutezanța de a începe o luptă hotărîtă pentru primatul spiritului. (...)

La noi, **teroarea patriotismului** înăbușă orice lansare a unei idei, fiind imediat taxată ca subversivă și orice creație care nu ar putea intra în cărțile de școală e pusă la index.”

NICOLAE VERMONT : „Existența de azi e în genere atît de grea, încît cu atît mai apăsătoare se arată pentru artist, căci în mod neînălăturabil atrage după sine scăderea, dacă nu prăbușirea completă a tot ce este idee, tot ce este intelect. Cine mai îndrăznește azi să cumpere un tablou? Cine să audieze un concert? Să cumpere o carte bună? (...)

Poziția artiștilor și intelectualilor este astăzi foarte precară, deoarece mulți, foarte mulți, vor pieri în lupta aprigă pe care o produce vremurile ce trăim. Ceea ce va fi poate salutar pentru adevărata artă, pentru că vor rămîne numai puținii aleși.”

FR. STORCK : „După părerea mea, nu există teroare economică sau financiară; ne aflăm pur și simplu într-o criză economică-socială care își are rădăcina în nesocotința omenească care, în virtutea activității accelerate a ultimilor ani, a scăpat din vedere că atît capitalul cît și producția nu sînt un scop, ci numai un mijloc. (...)

Credința mea este că sîntem în pragul unor schimbări în viața socială a popoarelor civilizate. Valorile sociale și spiritul sînt orînduite și apreciate fără temeii umanitar și prea multe nedreptăți sar din ce în ce mai mult în evidență și prea s-au înmulțit aceia cari își dau seama de această.

Sîntem în fața unui comunism care va porni încet, dar fără zăgazuri, de sus în jos.”

CEZAR PETRESCU : „Atmosfera de acum e dramatică, dar nu mortală. Fiindcă nu poate

fi vorba de o stare definitivă, cu de un proces de prefaceri, poate o criză de creștere, sau una de readaptare. (...)

E numai o sincopă. Desigur că omenirea își va găsi singură calea să se impace cu forțele ostile create de ea însăși. E o chestiune de viață și de moarte. Nu se poate crede într-un sfîrșit de lume. Și aristocrații Franței și emigranții scăpați de ghilotină credeau că s-a sfîrșit lumea cu dinșii. Și, precum știți, n-a fost nimic.

Omenirea are ceva de soi rău. Nu pier.

EUGEN LOVINESCU : „Dezechilibrul, în care fiecare e aruncat prin convulsionele economice, îndreaptă atenția obștească spre preocupări practice și înouează sufletele cu aprehensiuni de viitor. Tineri înzestrați pentru literatură, care pînă acum se dedaseră literaturii, se vîd deodată smulși din făgașul vocațiunii lor, pentru a se lavi de zidul de aramă al necesităților vieții cotidiene. Temporalul ingenunche eternul. (...)

Compresiunea economică, compresiunea bugetară, compresiunea stomacală, cu toată febra de preocupări strict materiale, constituie un «tăvălug» ce pășeste cu precizie peste generația care vine. (...)

Procesul de creație artistică își va continua totuși dialectica, chiar, și în vid; criza actuală îi va întîrzia mai mult momentul de manifestare, îngropînd talentul în așteptarea unor timpuri mai bune. În acest refugiu interior al așteptării și al creației solitare și dezinteresate este singura poziție a artistului față de dezastrele acumulate ale epocii noastre.”

ION MINULESCU : „Atmosfera de teroare economică de astăzi nu cred să înăbușească orice creație artistică, fiindcă adevărații artiști au tras pe dracul de coadă, la fel chiar și în epocile de înflorire economică de altădată. (...)

Nu cred decît într-o singură îndreptare posibilă a omenirii azi — îndreptarea noastră vertiginoasă spre odihna subterană de mîine.”

În încheierea acestor spicuri, cîteva precizări, stimăți cititori ai **Ateneului**. Genericul sub care le prezint, „Din veacul ce se trece”, este chiar titlul unei cărți la care lucrez. Este o încercare de lectură scriitoricească a veacului în care mi-a fost dat să trăiesc și care, iată, se apropie de finalul său. Este o lectură izvorîta din dorința de a înțelege timpul care mi-a fost dat să-l trăiesc și care vine continuat din timpul părinților mei, trăitori toți în acest secol. Este un fel de coborîre în timpul celor de dinaintea mea, ascultîndu-i așa cum îmi vorbesc din pagini de vechi ziare, din scrisori sau cărți de mult uitate. Este și colaj, dar așa vrea să fie mai mult decît atît. Aș vrea, în măsura în care ochiul meu și sufletul meu nu vor fi obosite, să rechem din cenușa de timp duhul viu al celor ce n-au mai ajuns pînă la noi. Dar care au privit spre noi.

Și care încă ne mai pot vorbi. De-am ști doar să-i ascultăm.

Ioan LĂCUSTA

(Urmare din pag. 1)

Întîrziînd și îmbolnăvîndu-te, în sensul acesta fecund al așteptării de sine, sfîrșești pînă la urmă prin a plăti ceva mult mai înalt care este mesajul, aș spune, secret, deși în definitiv aparent, al întregii vieți a lui Noica. Sfîrșești prin a te îndrăgosti. Prin a te îndrăgosti de filosofie.

În același **Jurnal**, într-un foarte important pasaj despre un tînar care vine și se plînge că nu a putut să citească **Critica rațiunii pure** și pe care Noica îl liniștește spunîndu-i „cauți ce nu-ți place; dacă-ți place filosofia tot ai să citești Kant pînă la urmă, iar dacă nu-ți place îl citește degeaba”. Kant spune: „Nu veni la școala mea fără dragoste. Cartea nu e un pen-sun, iar fără dragoste nu face nimeni cultură, și, în orice caz, nu face nimeni filosofie”.

Evident, sînt atîția erudiți vrednici, frați ai fiului risipitor care fac cultură fără dragoste. Dar vehiculează noțiuni, mai degrabă decît fac cultură.

Ce alte lucruri am învățat de la Noica?

O anumită, foarte tipică lui, valorificare a negativului, a obstacolelor, a limitei. Noica avea o tehnică orientală, aș spune, a împrietenirii cu adversarul. Îmi aduc aminte, într-o scenă, pe care am trăit-o la Păltiniș; în chiar anul sfîrșitului său, vara, cînd urcam pe jos, (fiindcă îi plăcea să umble mult pe jos și ne certa pe cei din jur că eram sedentari), urcam pe jos de la Curmătura spre Păltiniș și a trecut cursa. I-am făcut semn să oprească, dar cursa n-a oprit. La care eu am început să bombănesc (să înjur) și-am pornit dușmănos mai departe, cu ideea să fac o reclamație. Domnul Noica a fost și el destul de descumpănit, dar după cîteva pași a spus: „Nu, să nu-l reclamăm (e vorba de sofer), mai bine să ne împrietenim cu el”.

E tipică pentru el această tehnică, nu de-a opune rezistență inutil, ci d a absorbi energiile adversarului, ca în Jujitsu, unde cîștigi nu opunîndu-te, ci preluînd forța de atac ofensivă a celui care atacă. Această valorificare a limitelor, această abilitate de a valorifica negativul care în definitiv e o facultate socratică și care apare la el în **Ontologie**, cu tema ființei precare, și-n logica cu contradicția unilaterală în care un element al contradicției îl respinge pe celălalt, dar celălalt îl absoarbe pe cel care respinge; aceasta este o temă a vieții lui. Și am mai învățat de la el ceva despre ritm, despre faptul că nu poți funcționa în spirit fără ritm, fără o anumită cadență a zilei, fără o anumită monotonie care este monotonia însăși a vieții cu toate surprizele ei. Am învățat de la el ceva despre mediere. Îmi spunea întotdeauna că nu e bine să ataci lucrurile frontal, că nu înțelegi bine o problemă, dacă mergi către ea numai cu ea în față. Că trebuie să ai tehnica ochului, tehnica medierilor, tehnica unei înfîlîri care se provoacă, nu se obține prin atac violent. Vezi mai bine o idee pe care nu o ataci frontal așa cum vezi mai bine o stea mică dacă n-o fixezi pe ea, ci fixezi o stea ceva mai mare de alături. Am mai învățat de la el o anumită capacitate a autoinstrumentalizării.

Noica se transforma mereu în instrument. Era unealtă tot timpul, și voia să devină in-

tegral unealtă, unealta propriei lui creativități, a propriului lui rol, a propriei lui funcții. Filosofia, a spus odată, distruge omulețul din noi, vanitățile, prestigiul, statura noastră impozantă. Ne face unelte.

Am mai învățat de la el un extraordinar simț al concretului despre care va trebui vorbit cîndva, pentru că există o prejudecată despre filosofie în lumea noastră încă puțin educată filosofic, prejudecata că filosofia se ocupă cu ceva abstract. Noica a spus-o limpede întotdeauna că filosofia nu se ocupă de idei, filosofia se ocupă de lucruri, de oameni, de ființă, de realități. Iar dacă e ceva concret pe lume este gîndirea filosofică ce încearcă să scoată lucrurile imediate între care ne mișcăm, din abstracțiunea lor. Noi trăim în abstract, trăim în convenții, trăim într-o schemă a realului, inițială. Filosofia face ca această schemă să devină vie.

Nu CE, ci CUM. Aceasta a fost, cu alte cuvinte, lecția lui, împreună cu o anumită tensiune sărbătorească. Era în el o permanentă disponibilitate către bucurie. Niciodată nu l-am

ce a stat, vreo două luni a devenit suspect. Nimeni nu știa ce e cu el. Stătea într-o gazdă și pînă la urmă a venit primarul să se intereseze cine e omul acesta care sălășluia fără aprobare pe acolo. Omul s-a dovedit cumsecade, a pus a întrebare fermă: !Cu ce vă ocupați?“ Constantin Noica a spus, ca să nu complice lucrurile, sînt scriitori. Atunci primarul, care era un om simplu, a făcut o scurtă pauză și, după aceea, a spus: „Sînteți scriitor? Mă lăsați să vin și eu mîine să văd cum faceți?“ Lui Noica îi plăcuse foarte mult vorba asta pentru că presupunea că și munca aceasta are un CUM foarte important. E adevărat că a fost intimidat de această dorință a lui Bira, așa îl chema pe primar, pentru că s-a gîndit: Dacă vine? Ce-am să-i arăt? Cum mă scarpin în cap? Cum îmi ascut creionul? E ceva ne-formulabil în meșteșugul culturii, dar e totuși un meșteșug, e un CUM în ea care e decisiv. Și îmi vine să spun că pînă și **Ontologia** lui, pînă și sistemul lui de care s-a vorbit aici, nu e atît o ontologie, nu e vorba atît de o

Ce am învățat de la Constantin Noica

văzut pe omul acesta cu adevărat prost dispus. Nu l-am văzut bombănînd niciodată. Toți avem motive să bombănim. Și el avea mai multe ca noi. Dar nu bombănea. Avea minii, dar minia era la el o formă strategică. Avea un comportament al miniei. Stăbilea că e momentul să se manifeste minios. Dar, în general, era un om extraordinar de bine dispus și cu o bucurie a fiecărui gest pe care nimeni dintre noi nu o poate reedita. O avea din tinerețe.

„Am trăit de cîteva ori în viață (nu-i adevărat, în fiecare zi) o sărbătoare miraculoasă. Sărbătoream de a face din orice o sărbătoare. Începi cu sărbătoream de a-ți regăsi lucrul, pe urmă vine sărbătoream de-al întrerupe, deschi zi arul și trăiești sărbătoream de a vedea că nu s-a întîmplat nimic, te plimbi și totul e sărbătoream, iar cînd te-ntorci să ieși masa nu știi bine dacă e sărbătoream mesei însăși sau așteptarea aceea atît de subtil descrisă în **Zauberberg** de Thomas Mann — de a fuma la capătul ei o țigară. Căci se îngrămădesc peste tine celelalte sărbători, te solicită toate, îi dispută ființa și timpul tău, toate, pînă ce, ameteți de atîta fericire invoci sărbătoream cea de toate zilele, care, nu le e dată nici celor din Paradis, — sărbătoream de a nu avea niciuna”.

În această sărbătorească tensiune a trăit omul acesta, în toate împrejurările vieții lui. Acestea sînt laolaltă, cu un cuvînt care nu-i place, o lecție, un cum, un cum care îl obseda și pe el.

Mi-a povestit cum, căutînd un loc în Ardeal, unde să se instaleze, înainte să găsească Păltinișul a stat un timp, cred, ca la Săliște. După

logică, ci de un răspuns dat de el la o întrebare pe care și-a pus-o cam așa: Dacă ar fi de făcut o logică, și-ar fi de făcut în cultura românească pentru că nu avem, cam cum ar trebui făcută? Dacă ar fi de făcut o **Ontologie**, cam cum ar trebui făcută? E un proiect, e un fel de a arăta cum se face. A apăsat foarte mult pe sistem, pe adevăr, deși el însuși o făcea la sfîrșitul vieții dintr-o exasperare provocată de nesistematicul vieții din jur, e poate a înțelege intenția lui care nu depășea în definitiv acest CUM.

Dar e vorba aici numai de Constantin Noica sau e vorba de filosofie în general? Nu e cumva filosofia doar un CUM? Și nu greșim cînd dorim să aflăm de la filosofia în genere mai mult decît un cum, decît o cale? Nu este filosofia, cum a fost în cazul lui Noica, un ritual fără dogmă?

În filosofie, cînd dogma apare, ea devine rapid dogmatism și nu e la locul ei. Filosofia are în statura ei această limită, de a fi doar un ritual fără dogmă. De a nu te învăța nimic, decît un cum, care poate să te trîmîta la o dogmă care este însă în afara filosofiei. Dogma trebuie să rămînă și este în afara filosofiei, ține de alt registru, de acel registru, la care Noica se referea spunînd că e registrul lui **The very big animal**.

Un pasaj din **Jurnal**, din această carte, care sper să fie reeditată, sună așa: „Puțin lucru trebuie să fie cunoașterea de vreme ce rămăși cu ea sîntem totuși așa de departe de Dumnezeu”.

Filosofia lui Noica a vrut să rămînă și a fost, după mine, ceea ce trebuie să fie filo-

safia în genere: un ritual fără dogmă. Și nu trebuie dogmatizată dacă vrem să-i fim credincioși în spirit. Acest lucru trebuie să-i reușească, ar fi unul din proiectele la care a ținut cel mai mult. „Școala, Școala asta, spune el la sfîrșitul jurnalului, nu știu dacă am s-o fac vreodată, dar mi-ar place ca la sfîrșitul vieții să pot spune: Nici n-am făcut altceva.”

Și tot în finalul **Jurnalului**, despre ce trebuie să fie un adevărat învățător.

„Să fii, dacă poți, nu cel care încearcă să mai culegă ceva de la tinărul din fața lui, ci să fii ploaia, ploaia aceea de toamnă care nu știe nimic despre culesuri.”

Aceasta este tehnica spirituală, fertilă care a rămas de la Constantin Noica.

În încheiere vă cer îngăduința să citesc o pagină legată de legenda și modelul Noica.

După moartea lui Constantin Noica un tînar fizician ne-a transmis un mesaj celor cîtorva care i-am fost în preajmă din partea celor pe care el îi numea **generația orfanilor**. Există o categorie de tineri care după dispariția lui Noica se simt atinși în nevoia lor de tutelă și de paternitate spirituală. Tinărul fizician sugera că ei au, obiectiv, mai multă nevoie de acum încolo de legenda Noica decît o exegeză pedantă.

Există, în fond, în cultura românească de după război și alte legende. Legenda Nichita, de pildă, sau legenda Labiș. Pare a se constitui și o legendă Marin Preda. Dar îndrăznesc să afirm — am spus-o deja unui prieten în vara trecută — că legenda Noica are o articulație, o latentă bătaie în timp, o proporție pedagogică fără echivalent. (Nu fac aici ierarhii, ci fac tipologii; nu spun că celelalte trebuie neglijate). Legende celelalte au ceva fulgurant și excentric. Sînt triumfurile explozive ale unor daruri înnăscute. Legenda Noica are prestigiu construcției, al efortului constant cu adîncuri spectaculoase dar cu suprafețe line și, în chip miraculos accesibile. E altceva să legendarizezi boema și altceva să legendarizezi sobrietatea. Lui Noica tocmai aceasta i-a reușit. A făcut o sărbătoare de neuitat din gesturile cele mai simple: plimbări zilnice, amenințate, disponibilitate umană și salahorie intelectuală nezmogomotoasă. (Repet, nu vreau să fii înțeles greșit, nu vreau să minamalizez pe nimeni). Legenda Noica este un tip de legendă, însă mai rar întîlnită în lumea noastră, și, deci, mai necesară.

Mai e ceva. Legende celelalte sînt, prin definiție, imitabile, ele strălucesc orbitor în fenomenalitatea lor sfîrșind admirație, invidie, o formă sau alta de emulație, dar impunînd o descurajantă distanță. Legenda lui Noica e mai blîndă. Ea creează răspunsuri, obligă la imitație și o îngăduie. Cu alte cuvinte, este un model, un exemplu de urmat, o cale posibilă. Invită la perpetuitate, la reiterarea performanței sau măcar la asigurarea continuității ei.

În spațiul românesc de astăzi s-ar putea să avem mai mult ca oricînd nevoie de asemenea legende.

(Conferință rostită în cadrul **Saloadelor** „Liviu Rebreanu”, Bistrița, decembrie 1988).